

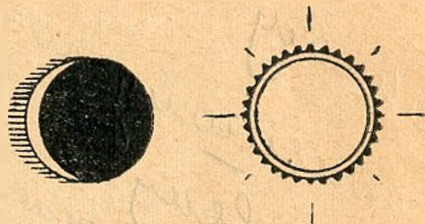
84 (2404)
K 38

МУСБЕК КИБИЕВ

ДЕНОЙН ЧАМ

01.0 мч.
МУСБЕК КИБИЕВ K38

ДЕНОЙН
ЧАМ

3833

Билану Сагдору -
Советскому народу и
человеку
с глубоким уважением
от
автора

М. Сагдору
21/IV - 1969г.

СТИХАШ

ЧИТАЛЬНЫЙ ЗАЛ
ЦЕНТРАЛЬНОЙ ГОРОДСКОЙ
БИБЛИОТЕКИ г. ГРОЗНОГО

1. ДЕНОЙН ЧАМ

КІАЙН СЕДАРЧИЙ

ДогІно корах кІайн седарчий-тіадмаш детташ,
Кху сан коран біаьргах ціенна стигал йо.
КІайн седарчий,
Тіадме хьаьрчий,
Гуллой,
Дазлой,
Тіаьхьа сетташ,
Лар а юьтий,
Біаьрга тіоьхла оьгуш го.
Хьалха паргіат.
Тіаккха чехка, чехка довлий,
Шишша-кхоккха вовшах кхетий,
Седа бо.
Керла-керла юхаъ кхуьу;
Юхаъ дов уьш;
Юхаъ хьаьрчий,
КІайн седарчий
Кхуьуш го.
...Буьйжи седа;
И боьжжинчохъ кхиънарг лета;
Довш,
Лар діайовш,
Кхуьуш керла-керланаш,
Куьйган эккъанал хинйоцчу цу метгехъ а
Дар, даларрий кхачо йоцуш хиларх кхетош,
Гулло,
Оьгу кІайн седарчий-тіадамаш.

ДЕЙ, БУЙСИЙ

Хиларна мадбелла
Можачу цу малхо
Хъааре дерзийнчу
Даържанчу дийнахъ,
Дуьххъара біаьргаша
Суна де дладьллуш,
Къийсаман Лаьтта тіехъ
Къийса со вина.

Шозлагла евзина
Ягарна Іаржъелла,
Ерг яьгна ялаза
Суйнаш а туьйсущ,
Овкъаран бос оьцу
Тийна а, сема а
Ягарна Іаржъелла,
Іаржъелла буййса.

Берашца ловзучохъ
Цхъа хлума-м лачкъорна
Сан юьхъах, боз датлош,
Дас тіара тоьхна.
Дацара къола дар
Сайца ас деана —
И гІуллакх воккхачо
Іамийра оьхъна.

Стиглане кІайи, Іаьржа,
Іаьржа, кІайи бос керчош,
БІаьргашчохъ керчинчохъ
Соцур ю буййса.
БІаьргаша де доьллуш
Бухахъ карийначухъ
ЦІанвелла, дийнахъ и
Сацаре сатуьйсу-кх.

СИЗАШ

Заманца кыйсалаш,
Курра дїалаьтташ ду
Айделла,
Аркъал а ситтина,
Ламанаш.
Хїордан цу тулгїеш тїехь
Хьаьвзинчу чопанах,
Кїайн мархаш мохаца
Тїехкхьхьу замано.

Ламанаш лаьтташ ду.
Замано, ахкица
Ситтинчу некъа тїехь
Ворданан ситтинчу
Чкьургийн ши сиз дитна.
Замано ахкица
Ситтинчу некъа тїехь
Бергийн лар йитина.
Цїийбелла маьлхан бїаьрг
Зїаьнараш яхїйна,
Сїйначу стиглара
Чухьобжу лерина.

Ламанийн Индгїаша,
Тхойшиннан Индгїаша —
Индагїийн сизаша
Дерг латта дерина.

Ламанаш лаьтташ ду.
Замано ситтинчу некъа тїехь
Ворданан сизаш хьо ахкица.
Тхуна тїе малх хьежош,
Йоїе ас кховдїйна
Куьйгийн ши Индагїа —
Ши сиз цо дахдина.

Аьрру а, аьтту а агїор
Ламанийн Индгїаша,
Тхойшиннан Индгїаша
Меттигаш хийцина.
Замано малх лобьлу,

Ткъа малхо и лоблу,
Индагаш дакъадеш,
Дайошу шен бойнаш
Сизашца тийсинарш.
Юьхьа тлехь сиз хлоттал,
И хаббал тахана
Мисхал а соьгара
Даьлла ца хиларна,
Данхна и зама
Хетало цхьа эрна,
Хи дуьллуш вал текхна,
Данхна хи санна.

ДЕНОЙН ЧАМ

Сатоссуш, стиглане
Малхо шен злаьнаршца
Южан бос оьцуьйтуш,
Даанза денош,
Доло со кхнале
Лавтта тле оьгуш го,
Хилла Iаж ма-божжар,
Ледаш, га дегош.

Ах дигний, даанзий
Денойх цхьа де дахнехь-м
Муххале мецца со
Давуьжу буса.
Тлаьххье тледоглуш дерг,
Аьрга и доллушехь,
Даан дIадолорах
Цунах ца вузу.
Туьйранна нур даьржаш
Дийнан чам боккхушехь,
Деношлахь чомана
Къаьхьаниг нисло.
Къаьхьаниг дуу ас,
Цуьрг бухахь ца дуьтуш,

Мерзачун чам хиъча
Къахъалла йишлуш.

Иийр а вац, Иийгаъ вац
Денойн чам къестош со,
Маъркажан бодано
Лавтта уьш дегголц.
Юьйранна чам баккхалц
Дийнан чам хууш бац —
Цундела мерза ду
Гедоглу денош.

ЗАМА

Майраниг кхетахъ —
Цунах пе бетташ,
Эсалниг кхетахъ —
Буърса ка етташ,
Юоглу хьо, зама,
Юьду тхо кхетош,
Гехъэккха ламош, —
Къан а дой, сеттош.
Ахъ, транспортеран
Асанах тарлой,
Юохъу цхъатерранаш
Аьхкенаш шарна.
Мьотту цхъатерра
Уьш ю хлор шеран.
Моттархха-м хуьлу,
Хуьлу вай дийцарх,
ШолгIа цкъа хилларг
Ца хуьлуш хийцам.
Тхан гIулакхаш, зама,
Шайна чуловцуш,
Бешерийн чамеш
Дьолха тхо оьций.
Цкъа тхох пе бетташ,
Дегнех чекхъюьйлуш,
Юьду хьо, зама,
Дог шелдеш, къуьйлуш.

Йог'у хьо, зама,
Йоьду сов чехка! —
Адамийн дегпех
Чекхьюьйлу, чекх хьо! —
Ваьхьн ахь доттаг! —
Халуо-м ду теша!
Халуо-м ду теша! —
И-м хьан дукхалла,
Зама, хьол эшна!
Хьайга ас дехарх
Яллац-кх хьо саца? —
Пусар дац хьан ас! —
Хьуолахьна сан са!
...Памятник йитна
Доттаг'чо шена:
Хийцина, зама,
Аьхке аьхкено:
Лаьтта ши синтар
Генаш а техкош.
Царна к'ел к'анталг
Лелаш ву тиэлхаш.
Пусар дац хьан ас
Цуьрриг а, зама, —
Дузур ду цара
Юхаъ хьан чамеш!

2. БЕТТАН ЭТЮДАШ

1. БЕТТАН ДОГІА

Марха санна, бутт бу бешаш, —
ДогІа догІу беттан,
Нагга-наггахь Іежийн беша
Меда кьора етташ.

Батто тІадмаш тухий можа,
ЗІаьнарийн жарж хьорсу.
Меда кьора етташ. *ДогІа*
Дуьйлу догІа марса.

КІайчу мархийн кІеж а туьйсуш,
Некъан сирла ахка
Іннан Іам чу техка;
Мад а луш зарзІоьлла буьйса.

Бутт бу бешаш, хи чу боьжна:
Бутт кІайбелла — баьлла бешна...

Иштта беттаса а кхетта,
Мадлуш зарзІоьллачу буса
Яханчуьнга халахетар,
ЙогІуьйолчуьнга сатийсар, —
Буьйсане, — сан дагчу туьйсуш,
Кийра бассало я бузу.

2. БЕТТАН ТУР

Вайнехан ламанийн ярташ тІехь сийсаш,
Хьийзина маьркІажан боданан кІур.

Диттан ткъес боданан кӀуьралахь хьийзаш,
Баттара даьхнера беттан и тур.

Мохк баккха лааме туркойн сатийсарца
Боданан кӀуьралахь беттан тур хьийзина.

3. БЕТТАН БЕРГ

✓
Луьста бода. Уьду седа,
Стиглахь хӀиттош алун тӀай,
ЦӀузмах детта цӀеран тай;
Баххьийн кӀомсарш шийла къеда:
Бутт а кӀайн бу, луо а — кӀайн.

Седарчийн цӀен суьнаш летош
Баххьийн кӀайчу кӀомсарш тӀехь,
Буьйсано, дӀауьдуш бетах
Шен дашон берг етта беттан,
Беттан берг — цу бодан тӀе.

Стиглахь луьста бода хьоьшуш,
Хьаьжначуьнга, къежкӀий, хьоьжуш
Седарчийн бакъой ю ежаш.

Баххаш тӀаккха, кӀомсарш къегош,
Дулу бергах етта ка.
Седарчашна, долчу дегош,
ТӀекхача-м ца йолу ка.

Бода хьоьшуш, хьоду седа,
Стиглахь хӀиттош алун тӀай,
ЦӀузмах детта цӀеран тай;
Баххьийн ира кӀомсарш къеда:
Бутт а кӀайн бу, луо а — кӀайн.

ТӀеттӀакхачац вовшашна:
Дегнаш этӀаш, ломан эвлахь
ЖӀаьлеш угӀу, кетӀа девлла,
ЖӀаьлеш угӀу, кӀомсарш къегош,
Седарчашна долчу дегош,
УгӀу жӀаьлеш баттана.

4. СЕДАРЧИЙН ЮНАШ

Эзарнаш маълхаш кӀел, можа бос оьцуш.
Седарчийн вой даьлла Іаьржачу арахь.
Сийначу зІаьнарийн юнаш чу хьџцуш,
Ойланах уьш етташ, хьийзаво цара.

Войн дорцан меллаша чІагараш етташ,
Маълхашна седарчийн дорцан гуо тесна,
Ойланна гуш доцчу юьхьигахь хецна,
Вой даьлла, сирлачу мезан ов детташ.

Ойла ца кхочучу боданан кІоргехь
Седарчийн вой хьийза — чІагараш горга.
Ойланна, кхаьчначу седарчийн ара,
ЗІаьнарийн юнашца лазам бо цара.

Малх, суна — адамна — комаьрша балий,
ЗІаьнаршца кхоллабийн бойнаш а туьйсущ,
ЧІагар тІе уьш хьерчош, кхечаьрца хуьйцуш,
Малх и хьџ керчачу дахаран ара.

Хьэн хьекъал къагадеш, хьэх чекх а балнй,
Адаман хьекъална ахь ницкъ лахьара!
Ойла ца кхочучу кІоргачу арахь,
Хьекъалах ю етташ, ницкъ бо-кха цара.

Малх, ахь сан хьекъална турпал ницкъ лалахь,
ХІоранна хьэн бенчу схьабаьлларг берзош,
Баннаш чу седарчийн можа вой дерзо,
Малх, ахь сан хьекъална турпал ницкъ лалахь.

5. ШИ ДИН

ЗІар-гураш доьгІначу Іожаллех майрра тІехлелхаш,
Ши дин бу сан долахь, тІехууш дахарехь лелош.
Берг етташ, буьрттигел седарчийн суйнаш а туьйсущ,
Бергашца еттачу алуца стиглахь Іад хІоттош,
Іаьржачо, ца хууш кІадбалар, хІоттар
Лаятта тІехь ІиндагІца текхайо буйса.

Ткъа цкъацкъа Іаържачо, тасалой горгачу баттах,
Кіедачу мархашлахъ беттан чкъург керчайо атта.
Садаържаш тІекхочу сирчунна, лаьттаху
Іаържачун ІиндагІ кіел берг етташ лаьттах чу.
ІиндагІна кіелхъара схъаболий, со букъ тІе оьций,
Хьоду и, даржадой тІехъа шен кІайн цІога хобций.
КІайниг а хахкало, лаьтта тІехъ кІайн ІиндагІ текхош.
Вовду со хохкий и, кІордийна воцу уьш хехка.
Ткъа цкъацкъа кІайчо а, тасалой горгачу маллах,
Лома тІе чкъург санна, баххъаш тІе малх боккху хъала.
Замано малх керчош, ткъа батто а керчош, къуьйсуш,
Замано бутт керчош, ткъа батто и керчош, къуьйсуш,
Малхаца къуьйсу ас, заманца къуьйсу, дой хуьйцуш.
Цхъаь цхъаннал и ши дин хьоме бу суна, бу аьхна.
Цхъаь цхъаннах ца къасттал, кІайн-Іаържан ши дин бу аьрха.
Цхъахболчо — кІайчо я Іаържачо — чутасахъ тІера,
Велхаррий, веларрий дІадаьлла ду суна тІера.
И ши дин, даьхни деш, дас-нанас битна бу суна.
Баркалла, дай-наний, и даьхни дитарна шуна!

1. НИЙСАРХОЧУЪНГА

Эсалчу, къонахчу сайн халкъах, нахах
Хервалац. Херлур а вац со.
Делахъ а кханенна дайн сийнах ваха
Дай хесттол вон тлаъхье яц со.

Сецавеш тлаъхьенна дош ала гертарг,
Машар а, маршо а яккха,
Стигал а, сискал а, докъуш цхъа верта
Летта вайн дайн дай. Дай — тлаккха.

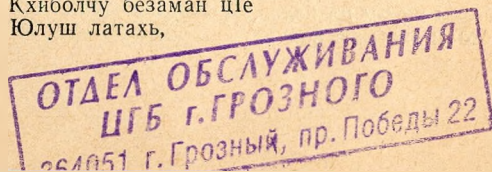
Эхъ, эхъан томмагIа дилалац хица,
И хууш, шиннен дайн — дайша
ТIеман лар юлубуйтуш ломахъ ахкица,
Дитна сий, докъуш дерг вайша.

Дахар — и шен езарг — йитина дайша
Собаран къурд бина майрра,
Дитна сий докъуш дерг вайша,
Южалла къевлина мара.

2. * * *

Цхъаболу безам а,
Сирхатах терра,
ТIехула цIе кхерстий,
ДIабов шен цIергахъ.

Кхиболчу безаман цIе
Юлуш латахъ,

Овкъаре деГІ дерззолц
Летта цѣ латта.

Иштта, ша леттачу
Сан деГІах юкъ еш,
Богуш бу сан безам
Шѣ латтош юккъехъ.

3. ШИ ЕЗАР

Беснийн бос лоппуйтуш, ирсе деш дахар,
Хъан Ёлаьргийн седарчий къежош,
Сайн сиптем хъан кара дІабелла ваха
Сайн дагах дуй биъна, хъан даге хьобжуш
Лела со, кхечеран безамах хьобжуш.

ДеГІ лучохъ — дог дІало кхечуьнан кара,
Ойла а дагца тІейорзур ю цунна.
Елалахъ цунна хьо, ловзалахъ марахъ:
Дог-ойла дІаделлехъ — бакъо ю хъуна,
И шиъ дІаделлачу некъ хир бац суна.

Дахаран бакъдериг, харцдериг къасто,
Безаман алу а хъан цІарца хасто
Бакъо хир яц суна. И бакъо кхечо
Шѣга дІаьцур ю. Ёжалла хъаста
Дезар ду. Хъайн бакъо, езарг, дІаэцахъ
Ёжалло барт бохуш вуьгур ву шеца.

4. Г. Б.

Ван а вац, хиллаъ вац, хир а вац мостагІа хъан со.
Амма цкъа шелбелча вайшинна юккъера безам,
Шиннех а шаш хилла, хир дара вайший а, шога шаш санна,
Шиъ дастадалихта йобІан а, кІентан а цул боккха и безам безаш.
ХІинцалц схъа шиъ лелош лелла,
И безам шел-м ца белла.
Цабезам юккъе а боьлла,

Цуьнан цѣ хьогІаца догучу дегнаш чу летча,
 Дуьхь-дуьхьал еддачу цѣрашна санна,
 Юккѣра безаман йисна цуьрг царна
 Яйича, шайш хІаллак хир яра ши цѣ шайн кхерчахь.
 Цхьаъ тоьлла подар-кха, аре а ягош,
 И сайниг эшийна, вовших уьш хьерчаш,
 Лаьар-кха эшна суо, ах стигал къагош,
 МостагІчун цІаралахь вахчийна вагош,
 Тур хилла, туьран ткѣс стигалахь керчош,
 Хьекъалан хьан туьрах тур хилла хьерча.
 Хьомениг, хьан безам и санна бацахь —
 Я хьайниг я сайниг безам а бац-кха,
 Вай цѣ ю бохуш ерг — цѣ хилла а яц-кха.

БОС БОГУ ЗЕЗАГ

Цѣлетта йогуш ю
 Шера и аре:
 Лаьтта цІен зезагаш
 Кортош а телош.
 Лаьтта уьш шайна со,
 Шайна тІеваре
 Сатуйсуш, Іаламан
 Хазалла лехьош.

Кхечарел цІен, доккха, —
 Дерг делладелла —
 Хьовжу соь цхьа хаза,
 Бос богу зезаг.
 Зезагаш лехьош со
 КІезиг ма лелла, —
 Цундела хир ду-кх и, —
 Суна и деза.

Кховдий ас цунна тІе
 Куьг и схьадаккха.
 Хаац я къехка и,
 Кхоьру я тешац, —
 Дегадеш дІатаьІна,
 Айделла лаккха,

Кхин тӀе а цӀийделла:
«Диталахь! Эшац!»

Лаам ас кхочушби
Зезаг схьадоккхуш.
Барт боккхуш, уьйзи чу
Зезаган хьожа.
Вицвелла, зезагна
Барташ а дохуш,
Лийли со, сайх тешнарг
Куьйга тӀе доджалц.

ТӀаьххӀара айделла
Согга а хьаьжна,
Дуьйжи кхин хазалла
Латто ницкъ боцуш.
Массо и зезаг а
БӀаьргаца лӀаьнна
ХьӀожу схьа соггахьа
Безам соьхь боцуш.

Шо-шаре вьӀду со —
Йогуш ю аре:
ЛӀаьтта кхин зезагаш
БӀаьсте а кхалош.
Бос богу зезагна
Хилларш тӀеваре
ХьӀожуш дац, кхин ду уьш
Шайна тӀевалорш.

Бос богу зезаг а,
БӀаьсте мел йолу,
ЛьӀху ас керлачу
Зезагаш юккхӀехь.
Шера и аре а
ЦӀелетта йогу,
Амма сан зезаг-м
Ду суна юххехь.

Кийрахь бу зезаган
Бос богу амат,
Ша санна, догучу

Дагах дІайна.
Карор дац кхечарна
Юккѣхъ и, зама! —
Ойлано и лехарх,
Дог ду сан тийна.

ДОГІАНЕ

Тохалахъ, тоха
Лаьттах хьайн тІадмаш!
БогІа, бухъ богІа,
Хилалахъ каде.

Сихлолахъ, догІа,
Кховсалахъ, кховса.
Хеннахъ хьо догІуш
Сакъерало сан.

Хьарсалахъ, догІа,
Жарж хилий хьарса.
Бешахъ бухъ богІий,
Арешкахъ кхарста.

Хьуолахьна чехка,
Хьуолахьна маса,
ДІо и кІа техкош,
Цигах дІа аса.

Чухъевдда басах
Ахкичу лелха
Стигланан басахъ
Зезагаш доьлха.

Баьцарчу кузийн
Зезагаш дилий,
Чекхдала кхузах,
Цигах тІехтилий.

Ялташ тІехъ хьовзий,
Схьадерзий тІаккха,
Сан коррехъ кховсий,
Самалха даккха.

МАЪЛХАН ДОГІА

Стигал къекъа,
Геннахъ къекъа.
Мархаш лелхаш,
Гар ю йоккха.
ДогІанн серий,
Хьостмех терра,
Тіадам кхуссий
Боккха-боккха,
Лавттах детта.
Уьш на сетта,
Уьш на сетта
Шаьш раз деттарх.
Тахна догІу
Маълхан догІа.
Малх мархашлахъ
Бов. Схьакъеда.

ХьаьжкІан гІад ду
Сийна, сийна.
Делин ловза.
Мох тийн. ГІад а
Лавтта тийна.
Махо хьовзош,
Юхаъ ловзу
Дечгийн баххаш.
Юхаъ йогІу
Шортта мархаш
ДогІа дохьуш.
ДогІа догІу.
«Деца йогІу!
Деца йогІу!» —
ГІовталан и
Тіемаш лесто
Бераш санна,
ХьаьжкІаш хецна
ДІай-сай леста,
ГІад а лестош.

Стигал къекъа.
Геннахъ къекъа.

Мархаш лелхаш
ГПар ю йоккха.
Суо хиларна
Адам. Гарна
Дуьне, Галам —
Виэ со воккха.

ХЪЕШИЙ

Муьлха ву сан корах летарг,
Сахуьллуш корехь це летош?
Той а дац — жижиг хьан кхорзу,
Хъежош чу и ши бIарг кьорза? —
Лелла мох, чамхалгаш гулдеш.
Дайна ткъес, бодано хьулдеш.
Ювраш ю хершнаш дIахьулдеш.
Хан йоцчу хенан и хъеший
Сийсара лелла сан бешахь.

4. ДОТТАГІЙ, ІНДАГІАШШИЙ

* *
*

✓ Хийцалуш, дог-ойла,
Ахь кхетаво:
Хьан доцчу хьекъало —
Хьекъале во.

Киллолла — мостагІа
Ахь кхиош ву.
Стогалла — доттагІа
Хьовца ма ю.

И шиъ, сан дог-ойла,
Ахь кхиаво.
Царшиммо вовшашца
Къийсам дІахьо.

Дог-ойла, киллолла
Йовзийтахь хьо,
Ша хилар хоуьйту
Сан стогалло.

ДегІа тІе хьар санна,
Сан комаьршо
Нахала йоккху
Цу хьан писалло.
И Іаьржа тешнабехк
Баллахь а хьох,
КІайн тешам юххехь бу —
Цо и Іаржбо.

Ткъа нагахъ, хъан декъах
Хиллачохъ со,
И хъовца доьккъучохъ
Ца везахъ суо,

Тахана оццунна
Ца везахъ хьо, —
Кхана, сайх бӀаьрг бузий,
Воккхаве со.

* *

*

Айбалуш бошхап, охъатаьIаш,
ЦӀен цхьамза дӀасауьдуш дегаден терза
Хеташ ву: «Дика де — вон де ас?» —
«Вон де ас — дика де?» — кьестачух тера.

«Хин тӀадмо хӀорд болаболуьту!» —
Бохуш дерг сайн халкъехъ хезна ду суна.
Сан байташ — байташ ю хилахъ уьш
Диканан бошхепаш чуйизо сурсат.

* *

*

✓ Малх хъовжуш деанчу декхначу дийнахъ —
БӀаьста а, аьхка а, — шина а ханна, —
Ахъ ког баькх-баьккхинчу ког боккхуш, тийна
Хуьлуш ву доттагӀа, ИндагӀа санна.

Малх лечкъаш, лечкъьинчу ИндагӀал чехка,
ТӀаьхъара дӀаволий, тӀапӀолий, вов и.
Юха а малх хьажахъ, хьо тахкахъ — техкаш,
ИндагӀа санна хъан, тӀаьхъа и волу.

✓ Хуьлуш ву доттагIа, IиндагIа санна,
Iуьйранна малхбале хаьхкича хьол гIаьхьа соьцуш.
Хьан белших шен белш а тухий делкъанна,
Суьйранна малхбале хаьхкича хьо тIехьа льцуш.

Хуьлуш ву доттагIа, IиндагIа санна,
Хьо вужуш, IиндагIал, хьол хьалха вужуш верг кхетта.
Хьан белших белш тухий массо а ханна,
IиндагIал башха, хьох ца къабсташ шена тур деттарх.

Кхечарна — дийна и, хьуна цкъа веллехь и,
ДоттагIа вехачу бене
Хьобжур ву, нана коше кIант воьллинчу
Санна, хьо массо а хенахь.

Iхьарс баккхар атта ду, доттагIа къастарал —
Баьккхинчу пхьарсе хьо воьрзу:
Хьан дагна йина чов доттагIа къастаро
Йиллина хьегIа. Ца йоьрзу.

Суо велча а, сайн ницкъ хилча,
Лахьтичуьра гIоттур вара,
Юха а цкъа, адам хилла,
Къовла сайн хьомениг мара.

Хилча нагахь йиш ца вала —
Цул хьалха сайн, ца бан бохам,
Ший а лечохь рагI лур яра,
Сайна тIеобцуш сатохар.

Тахана кхеттачо — кханенна Іабавац,
Леларах, хъежарах Іебаш вац. Са а ца те сан.
Ца Іабарх, дахаро Іаба со Іама вац:
Кхета мел вуьйли а, де тоац суна. ХІун де ас?

Меттара гІаьттича — кханенна Іебаш вац,
Тахана вуззалц ас йиьначух кханенна вузац.
Ца Іебаш вахарах, Іаба со Іемаш вац —
Хуьушехь: я ас каш, я кашо суо вузор вуь со.

ДоттагІад — шиммо
ДІасъозийна пха хета.
ЧІогІа мел озийн а —
ТІеттІа ийзо и гІерта.

Цхьаммо и дІахецахь —
Кхечунна гІекхета,
Буткьбелла и хадахь —
Ший а лазош и кхета.

Стаг хиларх тоьаш дац —
Дог хила деза,
Дог хиларх тоьаш дац —
Стаг хила веза;

Стаг воцуш, дог доцуш
Хиларах кхера:
— Стаг ву хьо! Дог ду хьан! —
Ву со, ву кьера.

ДоттагIа гIайгIа ю —
Цхъанна цхъаъ бала:
ДоттагIа чIагIо ю —
Болатан: гIала.

Хъайгахъ а изза дан
Стогалла яцахъ,
Дехар ду хъоьга сан, —
«Мухъ» тIе ца лацар.

Мокхазан берд бу хъан безам.
Кхерамаш тийса хьо валахъ —
Кхерамаш схъахазо беза;
Цхъа а дош багах ца далахъ —
Хилац и йистхила реза;
Цуьнга ахъ мерза дош алахъ —
Мерза дош схъахазо деза;
Мокхазан берд бу хъан безам.

Южалло некъ лацахъ
Хъалха гIулч яккха
Меттиг бац. КIегар некъ
Бихкина тIаккха.

Дахаран гIалат дац
Нислуш цкъа далахъ:
Даьлла кхин «нисдийр ду!»,
Аьлла, тIех валахъ.

Цхъаволчу доттагичул
Да вийнарг тобла:
Хьовца шен чӀир нисъеш
ЧӀирхо ца воблу.

Кхиволу доттагӀа
Вешел ву гӀолий:
ТӀехъа и соьцучохъ
Хьалха и волу.

Шаткъен доьлха, декхна кхочий,
Вайн дахаран маьлхан денош,
Белхарах а дузий цӀенош,
Ловзаргара кадме кхачош.

Ловзар дохош, еан тахне —
Белхр ду сан чохъ. Бу кадам:
Уггаре а хьоме адам —
ДоттагӀа сох къаьсташ ваха.

«Со дӀавовду!» — бохуш лавтта,
Сайн лаамна дуьхьал ваьлла вовду со.
Амма лавтта некъо лавцна —
ТӀаккха некъа тӀехъ лаамо кӀегар хьо.

Иштта берахъ нека дора
Ас, чуэккхий, хинна дуьхьал ахкичохъ.
Хино лаам кӀегар хьора:
Тахна иштта безамо со кӀегар хьо.

* *
*

Нагахь со талл делахь,
ДоттагІий — генаш ду.
И генаш — сов дераш —
Хедоран хенаш ю.

Даккхийчара хадош
Яккхийра чевнаш йо:
Делахь а ас кходу
Стом ца лурш — совнахнаш.

* *
*

ДоттагІал девзар дац
Лелийна доцуш.
МостагІий бевзар бац
ДоттагІий боцуш:

Хьомга схьадуйцуш — цхьаь,
Лелош кхин доцуш
Хилла вац и ший а
И гІиллакх доцуш.

* *
*

Хам ца беш, дІатеттахь
Вайна тІегІертарг,
Нуьцкъала тІеуьйзург
Кхана дІагІерта.

Тахана — кьона вай —
Къеналле гІерта.
Къанделча — кхана вай —
Къоналле гІерта.

Тидам тѣбохуйтург
Хіуманан кѣйле ю.
Денош — цу кѣйленна
Тѣйоблху чьонаш ю.

Цу чьонаш чохъ ериг
Цхьаццаннан кѣйле ю.
Сан кѣйле — кѣйлаха
Тѣйоглу кхане ю.

Дахаран массо а
Тѣдоглу денош —
Чьонаш ю. Ткѣ дахар —
Ду стеган ценош.

Зама цкѣ яхлуш ю —
Дийнан чь гатло.
Кхечунна яцлуш ю —
Хийцам бац — гатло.

Цхѣ тѣадам ладийнчу
Ламанан шовдано
Самалха даккха хѣан
Там бу кхин кховдийна.

Сих ма ло, некѣахо,
И тесна ваха хьо;
Бух боцуш Іам хилац —
Шовдан тѣхъ вах ма ло.

ШИРАЧУ КЕШНАШКАХЪ

Лаьттан кийрахъ-м бертахъ Ia:
Шайх кхиберш цкъа кхоьруш хилларш,
Кхоьручарна майра бийлларш,
И шаьш кхоьруш хилларш а.

ЛЕГЕНДА

ШАГАТИУЛГ

(легенда)

Баххыаш тIе бухь буйлу
Макажойн ломахь.
Некъ а бац тIебоьдуш,
Ца валахь тIома.

ЙоI елахь, тIулг белахь, —
Баххыаш тIехь лавтта
Цхьа гIаларт, нийсса ах
Чудахна лавтта.

Хууш вац: чуэккха
И гIерта бердах?
Я дегнийн цIанонап
Тахнеига гIерта?

Дахкаран кортали
Хьарчийна коьртах,
Iуьйренан зIаьнаршка
Шен тIамарш хецна,
И гIаларт бердах чу
Хьаьддачохь сецна.
Ткъа бецан кхес гIиттош,
Чудулуш хьиза,
Iамчуьра схьатиэкха
Саьрмакаш Iоьху.

Ахканан саьрмако
ДегIан ткъес дегта —
Баьццара ткъес бердахь
Гуш, ца гуш, сетта.

Саьрмакийн баьцарцу
Ткъесийн садаккха
Вовшашна тIетелаш ду
Бердийн накхош.

Шийлачу бердаша
ДIай-схьай мохь бетта —
И бердийн харичохь
Ног етташ сетта.

БIешерийн Iома чу
Ткъесаш тIехь тIэккха
Шийла ду и маьхьарш
Лерган потт эьккхал:

«ХьагI яц тховца.
Цабезам бац, эладита.
Вовшашка ца боху
Оха Iаддадита.

Адамийн берд —
Хууш дац тхо делхар-делар:
Тховца лелларг
Дерриге а тховца делла.

ХIун ю хаац
Тхуна бала, хIун ю гIело, —
Бала, гIело
Йихкинарг — Iожаллин шело...

Адам ду хьо.
Ойла е хьайн! КIегар яла!
Син суй биснехь
Марсаяккха деган алу!»

ЙоI елахь, тIулг беллахь —
ГIаларт-м лаьтта
И маьхьарш ца хезаш,
Чудахна лаьтта.

Мел хан ю мохь бетта
Хаан дац амал:

Мохъ бетташ болчарна
Сецна ю зама.

Адмашлахъ-м зама ю
Адмех ка детташ,
Къонаниг къан а веш,
Къенаниг сеттош.

... Ши кІант ву Гуцулан.
Веа ахъ боху!
Бала а кхайкхаза
Ша керта боггу...

КІант — чІир ю ламанхойн,
ЙоІ — эхъ ду цІийнан.
ЧІир цул а доккха эхъ,
ЧІирхо ца вийнехъ.

Довлатан Гуцулна
ЧІир екха еза.
Азина Гуцулан
Рамис ву везаш.

Дайшна и хууш дац,
Кхаршинна — чІирах:
И гІуллакх ламанан
Эвлахъ ду ширлуш.

Довлатан кийрахъ-м ю
Бекхаман алу —
Гуцулан керта цуо
Бахъар бу бала.

Бекхаман алуно
Морцуш бу кийра:
Цкъа марса йолу и,
Цкъа йогу гІийла.

Юлу и хъекъалах
ЦІеран мотт хъиэкха,
Я дагчохъ алун цІен
ТулгІенаш хехка.

Бекхаман алуи нур
Шаьлтан тге даьлла,
Чир йокхуш кьегар ю
Довлатан шаьлта.

Гуцулан хIусаме
ХIобан суй хилла,
Я бала кхочур бу
Шен тIадам билла.

Бекхаман и алу
Гергарчу наха
Дешнийн чийш тIегуйсуш,
Ю марсайохуш:

«Вайн бийнарг уьстагI бац —
Ваша ву вийнарг!»
«Эхь ду и тайпанна!
Эхь ду вайн цIенна!»

«Ас айса вуьйр ву и,
Ца вехь и кхечо!»
«Селхана гина бах,
Ахканан гечо

Хадийна вьдуш и,
Веана эвла...»
«Хий, делла довла вай!»
«Хий, делла довла!»

Йьдура хан, денна
Де долуш гена...
Цкъа хабар кхечира
Довлатан бена:

«Велла бах Гуцул а.
Ткъа кIентех хIинца
Воккханиг харжий, ахь
Ций декха цийца!»

Да веллехь, цуьнан чIир
КIенташка кхочу:

Къиза чїир еара
Рамисан коча.

Рамисан дезар ду,
Пхъагалан санна,
Довлатах лечкъаш Іен
Массо а ханна.

Цкъа Рамис Довлата
Ахканна юххехъ
Лецира. Іоьттира
Шаьлта цо юххелц...

Гуцулан хІусаме
ХІоьан суй хилла,
Бала ца кхечира
Шен тІадам билла.

Бекхаман алун нур
Шаьлтан тІе даьлла,
Чїир йоькхуш къегира
Довлатан шаьлта.

Зезаган цІен бІаьргах
Ясталуш чов шен,
Рамис а вуьйжира,
Чхарах еш тІовла...

Даьржира Довлата
ЦІий декхар цІийца.
И хабар кхечира
Цуьнан чу сийца.

Хъаьдира ахкехъа
Куьйранал чехка
Аза, шен корталин
Темаш а техкош.

Баххъаш тІе бухъ буьйлу
Макажойн ломахъ.
Некъ а бац тІебоьдуш,
Ца валахъ тІома.

ҲоҲ елахъ, тҲулг беллахъ, —
Баххъаш тҲехъ лаътта
Цхъа гҲаларт, нийсса ах
Чудахна лаъттах.

Дахкаран кортали
Хъарчийна коьртах,
Лаътта и чуэккха
Хъаьддачохъ бердах.

Шийлачу бердаша
ДҲай-схъай мохъ бетта,
И бердийн харичохъ
Ног етташ сетта:

«...Адамыйн берд —
Хууш дац тхо делхар-делар:
Тхьцца лелларг
Дерриге а тхьцца делла.

ХҲун ю хаац
Тхуна бала, хҲун ю гҲело, —
Бала, гҲело
Ҳийкинарг ю шийла шело.

ХъагҲ, цабезам,
Эладита юхаъ довза;
Кхиберш хъйизо,
Тхаьш а хъййзадайт хъовзохъ;

Юхаъ довза
Тхьцца делла
Тхьцца лелларг —
Юхаъ довза
Делхар-делар,
ГҲовттар-лелар;

Юхаъ довза адамыйн дош
Багах далар;
Дерриге а довза: хало,
ГҲело, бала!..

Тхайн ницкъ хилча,
Юхаъ лаьтта гловтур дара,
Чи́р а юьтуш,
Чи́рхо мара кьовлур вара.

Тхайх схьатиэкха
Саьрмак кхоллур бар-кха оха,
Юха а цкъа
Адмаш хилла синош дохург!

Адам ду хьо.
Ойла е хьайн, кIегар яла!
Син суй биснехъ,
Марсаяккха деган алу!

Денна цIеран
Чунаш кхуйсуш,
Малхо цIераш
Лаьмнех туьйсу.
ЦIеран аса
Бердийн басах
Хьаьрчаш летта.
Басеш лаьтта
Шера — шера.
Къарздеш латта,
Йогу цIераш:
Шийла цIераш,
ЦIен и цIераш,
Сийна цIераш.
Зезаган ю —
Шийла цIе:
Зезагаш ду —
Сийнан, цIен.
Детта цара
Муьрган ов —
Шийла цIарах
Лета, дов.
Малхо лаьтте
Кхийдон безам —
Лаьтта гIотту

Шийла зезаг:
Цен и зезаг,
Сийна зезаг.
И — тхан безам
Бу адмашка
Зезагашкахь.

Адам ду хьо!
Ойла е хьайн! Кегар яла!
Син суй биснехь,
Марсаяккха деган алу!

Кхин ницкъ бацахь:
— Адам ду со, адам! — ала.
Елхий, бIаьран
Хишка Iовда деган бала!..»

— Адам ду со!
Адам ду! — Азас аьлча,
Бердийн харичохь
Ног етташ хелхадаьлла,
Хьаьдира цуьнан аз
Бердашца;

...Геннахь
Рамисан дакъа гин
Азина шена.
И дохьуш, кхес гIиттош,
Чудулуш хьиэха,
Iамчуьра схьатиэкха
Саьрмакаш Iоху.

Саьрмакан Iехаро
Бердахь ног етта,
Ахканан саьрмако
ДегIан ткьес детта. —
Баьццара ткьес бердахь
Гуш, ца гуш сетта.

Саьрмако и дакъа
Кхалларх шен хеннахь.

Азина Рамисан
Дакъа гин геннахъ.

Лахънанан шело
Чуйовссира кийра —
Шагатулг хилира,
Шагатулг шийла.

— Ва-а, стигла!.. — делира
Шеллун и аз а.
Кхин йист а ца хила
Діатийра Аза.

Саьрмако баьццара
Ткъес детта, чехка
Зезагах ясталун
ЦІен чопа техкош.

Зезагах ясталун
Чопанан аса
Баьццарчу ткъеса тІехъ
Чухъаьдда басах.

Біешерийн баьццарчу
Ткъеса тІехъ сеттан
Бердаша шийла и
Шайн маьхъарш детта.

Мел хан ю мохъ бетта
Хаа дац амал:
Мохъ бетташ болчарна
Сецна ю зама.

Йол елахъ, тІулг белахъ, —
ГІаларт-м лаятта.
И маьхъарш ца хезаш,
Нийсса ах лаяттах.

Хууш вац: чуэккха
И гІерта бердах?
Я дегнийн цІанонан
Тахненга гІерта? —

Дахкаран кортали
Хъарчийна коъртах,
Іуьйренан зІаьнаршка
Шен тІамарш хецна,
И тІаларт бердах чу
Хъаьддачохъ сецна.

Ч У Л А Ц А М

I. Стихаш

1. Денойн чам

Кйайн седарчий	7
Дей, буйсий	8
Сизаш	9
Денойн чам	10
Зама	11

2. Беттан этюдаш

Беттан догIа	13
Беттан тур	13
Беттан берг	14
Седарчийн юнаш	15
Ши дин	15

3. «Ши безам» цикла юккьера

Нийсархочуьнга	17
«Цхьаболу безам а...»	17
Ши езар	18
Г. Б.	18
Бос богу зезаг	19
ДогIане	21
Маълхан догIа	22
Хьеший	23

4. ДоттагIий, IиндагIашший

«Хийцалуш дог-ойла...»	24
«Айбалуш бошхан, охьатагIаш...»	25

«Малх хьобжуш деанчу декхначу дийнахь...»
 «Хуьлуш ву доттагIа, IиндагIа санна...»
 «Кхечарна — дийна и, хьуна цкъа веллехь и...»
 «Суо велча а, сайн ницкъ хилча...»
 «Тахана кхеттачо — кхан ^{оф}бавац...»
 «ДоттагIал — шиммо дIасаозийна пха хета...»
 «Стаг хиларх тоьаш дац...»
 «ДоттагIа гIайгIа ю...»
 «Мокхазан берд бу хьан безам...»
 «Южалло некъ лацахь...»
 «Цхьаволчу доттагIчул...»
 «Шаткъен доьлха, декхна кхочий...»
 «Со дIавоьду!» — бохуш лавтта...
 «Нагахь со талл делахь...»
 «ДоттагIал девзар дац...»
 «Хам ца беш, дIатеттахь...»
 «Тидам тIебохуйтург...»
 «Дахаран массо а...»
 «Цхьа тIадам ладийнчу...»
 Шиначу кешнашкахь

II. Легенда

ШагатIулг

25
26
26
26
27
27
27
28
28
28
29
29
29
30
30
30
31
31
31
32
35

Мусбек Кибиев

ВКУС ДНЯ

(на чеченском языке)

Редактор Ш. Арсанукаев
Художник Ю. Шевченко
Худож. редактор М. Магомаев
Техн. редактор Х. Д. Юпаев
Корректор А. Д. Дадуев

Сдано в набор 11.XI 1968 г.
Подписано к печати 23.XII 1968 г.
Формат 70 x 108 1/32. Бумага № 2.
Объем 1,5 (2,10) п. л. Уч.-изд. л. 1,56
Тираж 1000. СФ05289
Чечено-Ингушское книжное издательство
Управления по печати при Совете Министров
Чечено-Ингушской АССР,
Грозный, 21, улица Ленина, 14

●
Заказ № 159
Типография имени И. Н. Заболотного
Управления по печати при Совете Министров
Чечено-Ингушской АССР,
Грозный, улица Интернациональная, 12/33
Цена 16 коп.

152

Max-16-1954.

